

نقدی بر ماده ۱۱۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب

۱۳۴۷/۱۲/۲۴

مقدمه

تعیین قلمرو و محدودیت اختیارات مدیران (اعم از هیئت مدیره و مدیر عامل) در شرکت‌های سهامی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است اگر مدیران از اختیارات خود تجاوز یا سوء استفاده نمایند نه تنها موجبات ضرر سهامداران و سلب اعتماد آنان را فراهم می‌سازند بلکه خود نیز مواجه با مسئولیت مدنی و احتمالاً "مسئولیت جزائی" پیش‌بینی شده در قانون می‌گردند.

در مورد اختیارات مدیران ماده ۱۱۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۲۴ اسفند ماه ۱۳۴۷ مقرر می‌دارد (۱): "جز درباره موضوعاتی که به موجب مقررات این قانون اخذ تصمیم و اقدام درباره آنها در صلاحیت خاص مجامع عمومی است مدیران شرکت دارای کلیه اختیارات لازم برای اداره امور شرکت می‌باشند مشروط بر آنکه تصمیمات و اقدامات آنها در حدود موضوع شرکت باشد.

محدود کردن اختیارات مدیران در اساسنامه یا به موجب تصمیمات مجامع عمومی فقط از لحاظ روابط بین مدیران و صاحبان سهام معتبر بوده و در مقابل اشخاص ثالث باطل و کان لم یکن است."

باتوجه به ماده فوق‌این سئوالات مطرح می‌گردد که آیا تفویض اختیارات تام به مدیران منطقی است و یا اینکه اساسنامه یا مجامع عمومی باید بتواند اختیارات مدیران را محدود نماید؟ آیا حمایت از اشخاص ثالث ذینفع ضروری می‌باشد یا خیر؟

(۱) لایحه مذکور منبعا با علامت اختصاری (ل. ا. ق. ت) ذکر خواهد شد.

آیا باید اختیارات ارگان تصمیم گیرنده (۲) (مجامع عمومی) و ارگان اداره کننده (۳) (مدیران) از هم منفک و مجزا باشد یا اینکه آنها بطور سلسله مراتب (مافوق و مادون) انجام وظیفه نمایند؟ در صورت اخیر آیا اختیارات مدیران از باب وکالت میباشد یا قلمرو اختیارات آنان را قانون تعیین نموده است؟
 ماذیلا " موضوع را در سه بخش مورد مطالعه قرار می دهیم :

- بخش اول - قلمرو اختیارات مدیران
- بخش دوم - محدودیت اختیارات مدیران
- بخش سوم - مسئولیت مدنی و جزائی مدیران

بخش اول : قلمرو اختیارات مدیران

باتوجه به ماهیت حقوقی شرکت سهامی و اینکه شرکت شخصیت حقوقی مستقل از سهامداران دارد اصولاً "باید قائل به تفکیک اختیارات مدیران از اختیارات مجامع عمومی گردید تا هر ارگانی اختیار لازم برای انجام وظایف قانونی خود داشته باشد. از طرف دیگر باتوجه به مسئولیت مدنی و جزائی مدیران منطقی به نظر میرسد که اختیارات قانونی لازم و کافی برای انجام وظایف مدیریت به آنان تفویض گردد. اگر مدیران از مجامع عمومی تبعیت نمایند این امر موجبات حذف اختیارات آنان را فراهم می سازد که بسا سیستم مدیریت به هیچ وجه سازگار نخواهد بود.

الف : اختیار قانونی مدیران (کلیات)

قسمت اول ماده ۱۱۸ ل . ا . ق . ت . میگوید : (. مدیران شرکت دارای کلیه اختیارات لازم برای اداره امور شرکت میباشد) قبلاً توضیح این نکته ضروری است که هیئت مدیره شرکت سهامی توسط مجمع عمومی عادی از

۳۰۲ دکتر عرفانی (محمود) . حقوق تجارت (جلد دوم) . شرکتهای سهامی عام
 و خاص ، چاپ سوم ، انتشارات جهاد دانشگاهی ، تهران ، ۱۳۶۷ ، ص ۹۲ تا ۱۷۷

میان سهامداران با اکثریت نسبی انتخاب میشوند (ماده ۸۸ ل. ا. ق. ت) (۴) مجمع مزبور میتواند هیئت مدیره را کلاً " یا بعضاً " عزل نماید، (ماده ۱۰۷ ل. ا. ق. ت) و برابر ماده ۱۱۹ ل. ا. ق. ت. هیئت مدیره در اولین جلسه از بین اعضا خود یک رئیس و یک نائب رئیس که باید شخص حقیقی باشند انتخاب مینماید. ضمناً مدت ریاست یا نیابت آنان نباید از مدت مدیریتشان که حداکثر ۲ سال میباشد تجاوز کند. هیئت مدیره مکلف است لااقل یک نفر شخص حقیقی را به مدیر عاملی شرکت انتخاب نماید، ضمناً " هیئت مدیره همیشه میتواند مدیر عامل را عزل کند. اگر مدیر عامل بخواهد در عین حال رئیس هیئت مدیره باشد باید ^۳ آراء حاضر در مجمع عمومی عادی آنرا تصویب کند و الا قبول دو سمت منع قانونی خواهد داشت (مستفاد از ماده ۱۲۴ ل. ا. ق. ت).

آنچه مسلم است مسئولیت اداره شرکت سهامی با مدیران آن شرکت می باشد و با قبول اینکه اختیار با مسئولیت ملازمه دارد قان و نگزار در قسمت اول ماده ۱۱۸ مذکور به مدیران اختیارات لازم برای اداره امور شرکت تفویض نموده است تا مدیران بتوانند از اختیارات وسیع خود بنفع شرکت و بنفع سهامداران و اشخاص ثالث استفاده نمایند. در قانون تجارت فرانسه نیز هیئت مدیره از اختیارات بسیار وسیعی بهره مند میباشد و از آنها در هر مورد بنام شرکت استفاده مینماید (۵) ولی قانون کلیه اختیارات آنان را بطور صریح و دقیق تعیین ننموده است. در قانون تجارت ایران برخی از اختیارات هیئت مدیره و مدیر عامل احصاء شده است:

(۴) - در مورد نحوه انتخاب مدیران در شرکتهای سهامی به مقاله نویسنده در شماره ۲۲ سال ۱۳۶۰ نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی تحت عنوان " بحثی درباره ماده ۸۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۲۴ اسفندماه ۱۳۴۷ " از صفحه ۱۰۱ تا ۱۲۰ مراجعه فرمایند.

5- Art.L.98, al.per.Loi no.67-559 du 12 Juillet 1967.

Code de Commerce.éd.Dalloz.PARIS.1972-73.P.875.

"Le Conseil d'administration est investi des pouvoirs les plus étendus pour agir en toute circonstance au nom de la Société;..."

ب . اختیارات قانونی هیئت مدیره

۱ - انتخاب و عزل رئیس و نائب رئیس

این هیئت مکلف است در اولین جلسه خود از بین اعضاء مربوط یک رئیس و یک نائب رئیس که باید از اشخاص حقیقی بوده و مدت ریاست یا نیابت آنان نیز بیش از مدت عضویتشان در هیئت مدیره نباشد ، انتخاب نماید . هیئت مدیره در هر موقع حق دارد رئیس و نائب رئیس مذکور را از سمت های خود عزل نماید (ماده ۱۱۹ ل . ا . ق . ت) .

۲ - دعوت مجامع عمومی

هیئت مدیره موظف است مجامع عمومی شامل . مجمع عمومی عادی ، مجمع عمومی فوق العاده و مجمع عمومی عادی بطور فوق العاده را در موارد احصاء شده در قانون تجارت دعوت نماید (مواد ۹۲ و ۱۲۰ ل . ا . ق . ت) هیئت مدیره در هر موقع که تشکیل جلسه میدهد باید صورتجلسه ای با شرایط مندرج در ماده ۱۲۳ ل . ا . ق . ت . تنظیم کرده و آنرا حداقل به امضاء اکثریت مدیران حاضر در جلسه برساند .

۳ - انتخاب مدیر عامل

هیئت مدیره مکلف است اقلاً " یک نفر شخص حقیقی را برای مدیر عاملی شرکت از میان خود یا خارج از اعضاء هیئت مدیره انتخاب کرده و حدود اختیارات و مدت مدیریت او را که نباید از مدت عضویت او در هیئت مدیره بیشتر باشد تعیین نماید (مستفاد از ماده ۱۲۴ ل . ا . ق . ت) .

۴ - اجازه معاملات مندرج در ماده ۱۲۹ ل . ا . ق . ت

در مورد معاملات بین موسسات و شرکتهائیکه تداخل مدیریت در آنها وجود دارد ماده ۱۲۹ مذکور عضو هیئت مدیره و مدیر عامل معامله کننده را مکلف نموده در صورتی که معاملاتی با شرکت یا بحساب شرکت اعم از معامله مستقیم یا غیر مستقیم انجام داده و یا در آنها سهام شونند ، از هیئت مدیره کسب مجور نمایند . و هیئت مدیره نیز باید

بلافاصله مراتب را به اولین مجمع عمومی سهامداران و به بازرس شرکت گزارش نماید (ماده ۱۲۹ ل. ا. ق. ت.).

۵- گزارش وضع مالی شرکت و کسر اندوخته قانونی

هیئت مدیره باید حداقل هر ۶ ماه یکبار خلاصه صورت دارایی و قروض شرکت را تنظیم کرده و آنرا به بازرس یا بازرسان بدهد و بعد از انقضاء سال مالی شرکت نیز باید ظرف مدتی که در اساسنامه پیش‌بینی شده است مجمع عمومی عادی سالیانه را برای تصویب عملیات سال مالی قبل و تصویب ترازنامه و حساب سود و زیان شرکت دعوت کند (مواد ۱۳۷ و ۱۳۸ ل. ا. ق. ت.).

هیئت مدیره موظف است در هر سال $\frac{۱}{۴۰}$ یا ۵ درصد از سود خالص شرکت را بعنوان اندوخته قانونی تا سقف $\frac{۱}{۱۰}$ کل سرمایه شرکت کسر نماید (مستفاد از ماده ۱۴۰ ل. ا. ق. ت.).

۶- دعوت مجمع عمومی فوق‌العاده برای کاهش اجباری سرمایه

در صورتیکه شرکت حداقل نصف سرمایه خود را بر اثر زیانهای وارده از دست بدهد هیئت مدیره مکلف است مجمع عمومی فوق‌العاده صاحبان سهام شرکت را برای اتخاذ تصمیم در مورد انحلال یا بقاء شرکت دعوت نماید (قسمت اول ماده ۱۴۱ ل. ا. ق. ت.) ضمناً " مجمع عمومی فوق‌العاده میتواند براساس پیشنهاد هیئت مدیره در مورد کاهش اختیاری سرمایه با شرایط پیش‌بینی شده در مواد ۱۸۹ و ۱۹۰ تا ۱۹۳ ل. ا. ق. ت. اتخاذ تصمیم نماید.

۷- گزارش در مورد افزایش سرمایه

هیئت مدیره مکلف است جهت افزایش سرمایه شرکت گزارش توجیهی نسبت به لزوم افزایش سرمایه و نیز گزارشی درباره امور شرکت از آغاز سال مالی و سایر شرایط مندرج در تبصره ۲ ماده ۱۶۱ ل. ا. ق. ت. تهیه نموده و به مجمع عمومی فوق‌العاده جهت اتخاذ تصمیم تقدیم نماید.

— هیئت مدیره در هر نوبت پس از عملی ساختن افزایش سرمایه باید حداکثر ظرف یکماه ضمن اصلاح اساسنامه در قسمت مربوط به میزان سرمایه ثبت شده شرکت مراتب را به اداره ثبت شرکتها اعلام نماید (ماده ۱۶۳ ل . ا . ق . ت) .

— هیئت مدیره باید گزارش توجیهی در مورد سلب حق تقدم از سهامداران قدیم در خرید سهام جدید شرکت — پول نقد تهیه نموده و جهت اتخاذ تصمیم به مجمع عمومی فوق العاده تسلیم نماید (ماده ۱۶۷ ل . ا . ق . ت و تبصره آن) .

۸- گزارش سالیانه

— هیئت مدیره باید برابر ماده ۲۳۲ ل . ا . ق . ت صورت دارایی و دیون شرکت را در پایان سال مالی و همچنین ترازنامه و حساب عملکرد و حساب سود و زیان شرکت را بانضمام گزارش راجع به فعالیت وضع عمومی شرکت در طی سال مالی فوق با رعایت مواد ۲۳۳ تا ۲۳۹ و ۲۴۲ ل . ا . ق . ت . تنظیم و ۲۰ روز قبل از تاریخ جلسه عمومی عادی سالیانه در اختیار بازرسان قرار دهد .

— سود قابل تقسیم شرکت که بوسیله مجمع عمومی عادی سالیانه تعیین میشود باید ظرف ۸ ماه پس از تصویب مجمع مزبور بین صاحبان سهام تقسیم گردد در صورتیکه مجمع عمومی در مورد نحوه پرداخت سود قابل تقسیم تصمیم نگرفته باشد هیئت مدیره نحوه پرداخت را معین مینماید (قسمت دوم ماده ۲۴۰ ل . ا . ق . ت) .

ج- اختیارات قانونی مدیر عامل

مدیر عامل شرکت سهامی که منتخب هیئت مدیره میباشد در حدود اختیاراتی که توسط هیئت مدیره به او تفویض شده است نماینده شرکت محسوب و از طرف شرکت حق امضاء دارد توضیح آنکه نام و مشخصات مدیر عامل و حدود اختیارات او باید با ارسال یک نسخه از صورتجلسه هیئت مدیره جهت ثبت به مرجع ثبت شرکتها اعلام شده و سپس در روزنامه رسمی آگهی شود ضمناً " مدیر عامل در هر زمان توسط هیئت مدیره قابل عزل می باشد (مستفاد از مواد ۱۲۴ و تبصره ۱۲۵ ل . ا . ق . ت) .

باعنایت به مواد مذکور ملاحظه می‌شود که مدیرعامل باید از هیئت مدیره تبعیت نماید و نیازی نیست که هیئت‌م‌زبور عزل او را توجیه کند این طرزتفکر به نیازهای مدیریت پاسخ مثبت نخواهد داد زیرا مساله مدیریت امروزه فوق‌العاده حائز اهمیت بوده و بر همین اساس عده‌ای از حقوقدانان فرانسه تفکیک اختیارات مدیرعامل و رئیس هیئت مدیره را از هیئت مدیره توصیه نموده‌اند. (۶) برپایه همین طرز تفکر ماده ۱۱۳ قانون شماره ۶۷۵۹۹ - ۱۲ ژوئیه ۱۹۶۷ فرانسه می‌گوید: "رئیس هیئت مدیره با مسئولیت خود عهده‌دار مدیرعاملی شرکت بوده و نماینده شرکت در روابط با اشخاص ثالث محسوب می‌شود و جز اختیاراتی که قانون صراحتاً آنها را در اختیار مجامع عمومی سهامداران و در صلاحیت خاص هیئت مدیره پیش‌بینی نموده رئیس هیئت مدیره در حدود موضوع شرکت دارای اختیارات بسیار وسیعی بمنظور اقدام در هر مورد بنام شرکت می‌باشد" (۷) ملاحظه میشود که رئیس هیئت مدیره که در عین حال مدیرعامل شرکت نیز می‌باشد هر چند که قابل عزل توسط هیئت مدیره بوده لیکن دارای اختیارات وسیعی است که آنرا مستقیماً از قانون کسب می‌نماید بشرط آنکه اختیارات مزبور در حدود موضوع شرکت بوده و از موارد احصاء شده‌ای که در صلاحیت مجمع عمومی و یا هیئت مدیره است نباشد.

رویه قضایی فرانسه محدود کردن اختیارات مدیران را بطور مضیق تفسیر نموده

-
- 6- HEMARD (J) , TERRE (F) , MABILAT (P) ; Sociétés Commerciales .
Ed. PARIS. 1975 T₁. P. 800 ets.
- 7- Art. 113. (L. no. 67-559 du 12 Juillet. 1967) ; "Le Président du conseil d'administration assume, sous sa responsabilité, la direction générale de la Société. Il représente la Société dans ses rapports avec les tiers, sous réserve des pouvoirs que la loi attribue expressément aux assemblées d'actionnaires ainsi que des pouvoirs qu'elle réserve de façon spéciale au conseil d'administration, et dans la limite de l'objet social, le président est investi des pouvoirs les plus étendus pour agir en toute circonstance au nom de la Société..."
Code de Commerce, éd. Dalloz PARIS 1972-73. P. 877.

و معتقد است که این محدودیت نباید موجبات سلب مدیریت او را فراهم سازد (۸)

بند ۳ ماده ۱۱۳ مزبور تعهدات رئیس هیئت مدیره (مدیر عامل) در مقابل اشخاص ثالث را ولواینکه خارج از موضوع شرکت باشد قانونی دانسته، مگر آنکه شرکت ثابت نماید که اشخاص ثالث از آن اطلاع داشته و اشخاص مزبور نیز نتوانند با توجه به اوضاع و احوال خاص (مثلاً "با وجود نشر اساسنامه شرکت") چنین اطلاعی را انکار نمایند. لیکن در قانون تجارت ایران (مواد ۱۱۸ و ۱۲۴ ل. ا. ق. ت) چنین اختیاراتی به مدیر عامل تفویض نشده است.

د - اختیارات قانونی رئیس هیئت مدیره

این اختیارات عبارتند از :

- ۱- دعوت و اداره جلسات هیئت مدیره - رئیس هیئت مدیره مکلف است علاوه بر دعوت مجامع عمومی سهامداران، در مواردی هم که هیئت مدیره موظف به دعوت مجامع مزبور می باشد آنها را دعوت نماید و هر گاه رئیس هیئت مدیره نتواند بطور موقت وظایف خود را انجام دهد نایب رئیس هیئت مدیره وظایف وی را انجام خواهد داد (مستفاد از مواد ۱۲۰ و تبصره ۲ ماده ۱۱۹ ل. ا. ق. ت) .
- ۲- ریاست مجامع عمومی - مجامع عمومی بوسیله هیئت رئیسه ای که مرکب از یک رئیس و دو ناظر و یک منشی می باشد اداره می شود ریاست هیئت مزبور و مآلاً " مجمع بارتیس هیئت مدیره خواهد بود مگر در دو مورد :
- اساسنامه ترتیب دیگر مقرر داشته باشد .
- انتخاب و عزل کلیه مدیران یا بعضی از آنان جز دستور جلسه مجمع باشد .
- در صورت فوق رئیس مجمع از بین صاحبان سهام حاضر در جلسه به اکثریت نسبی انتخاب خواهد شد (ماده ۱۰۱ ل. ا. ق. ت) .
- ۳- اعلام تنفس - در مواردیکه مجمع عمومی نتواند درباره کلیه موضوعات دستور جلسه مجمع اتخاذ تصمیم نماید رئیس هیئت مدیره اعلام تنفس نموده و تاریخ جلسه آینده را که نباید از دو هفته بیشتر باشد تعیین می نماید . ضمناً " تجدید جلسه نیازی

8- Rev. trim. Com.1965. P.861. Obs. Roger Houin; Com.11

Juin 1965. G.P. 1965.2.P.322.

به دعوت واگهی مجدد نخواهد داشت ، بدیهی است که جلسه اخیر مجمع با همان حد نصاب جلسه اول رسمیت پیدا خواهد کرد و از مذاکرات و تصمیمات مجمع عمومی صورت جلسه‌ای به وسیله منشی تنظیم می‌گردد که رئیس و سایر اعضای هیئت رئیسه آنرا امضاء نموده و یک نسخه از آن در مرکز اصلی شرکت نگهداری میشود (مستفاد از مواد ۱۰۴ و ۱۰۵ ل . ا . ق . ت) .

۴- اعلام مطالب به اداره ثبت شرکتها - یک نسخه از صورت جلسه مجمع توسط رئیس هیئت مدیره یا سایر مدیران در موارد زیر به مرجع ثبت شرکتها ارسال می‌گردد (مستفاد از ماده ۱۰۶ ل . ا . ق . ت) .

- انتخاب مدیران و بازرس یا بازرسان

- تصویب ترازنامه

- کاهش یا افزایش سرمایه

- تغییرات در اساسنامه

- انحلال شرکت ونحوه تصفیه آن

بخش دوم - محدودیت اختیارات مدیران

بموجب قسمت دوم ماده ۱۱۸ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت ، مدیران نمی‌توانند در مسائلی که تصمیم‌گیری در مورد آنها در صلاحیت مجامع عمومی سهامداران می‌باشد مداخله نمایند و همچنین مدیران حق اتخاذ تصمیم و اقدام در خارج از موضوع شرکت را ندارند . از طرف دیگر قانونگذار محدودیت‌های دیگری نسبت به تصمیمات مدیران در موارد مختلف ، بشرح زیر پیش‌بینی نموده است .

الف - منع مداخله مدیران در وظایف مجامع عمومی سهامداران

باتوجه به خصوصیت حقوقی شرکت سهامی باید اصل تفکیک اختیارات را در ارگانهای مختلف شرکت پذیرفت بنابراین مدیران حق ندارند در اعمالی که طبق قانون صراحتاً " در صلاحیت مجامع عمومی سهامداران قرار داده شده مداخله نمایند ، مانند : افزایش سرمایه (ماده ۱۵۷ تا ۱۸۸ ل . ا . ق . ت) ، کاهش سرمایه (از ماده ۱۸۹ تا ۱۹۷ ل . ا . ق . ت) . تغییرات در اساسنامه ، انحلال شرکت قبل از موعد وتغییر

نوع شرکت (ماده ۸۳ ل. ا. ق. ت) ، انتخاب و عزل مدیران و بازرسان ، تعیین روزنامه کثیرالانتشار، رسیدگی به ترازنامه و حساب سود و زیان سال مالی قبل و صورت حساب دوره عملکرد سالیانه شرکت و رسیدگی به گزارش مدیران یا بازرس و بازرسان و سایر امور مربوط به حسابهای سال مالی و تقسیم سود سالیانه (مواد ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۱۰۷، ۲۴۰ ل. ا. ق. ت) در لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت قانونگذار در مورد اختیارات مدیران راجع به انتقال اموال غیر منقول شرکت و یا واگذاری حق بهره برداری ب دیگران با ضمانت و تضمین در مقابل ثالث سکوت اختیار نموده است. پیشنهاد می شود با توجه به اهمیت موضوع در این زمینه هیئت مدیره قبل از انجام عملیات اجازه مجمع عمومی را کسب نماید. در حقوق فرانسه هیئت مدیره میتواند بدون اجازه مجمع اقدام به اعمال مزبور نماید ولی رئیس هیئت مدیره یا مدیر عامل در این قبیل موارد باید از هیئت مدیره کسب اجازه بنماید (بند ۴ ماده ال ۱۹۸ فرانسه) بشرط آنکه تغییری در اساسنامه شرکت حاصل نشود، اما اگر اقدامات مدیران موجب تغییر در اساسنامه را فراهم نماید بدهی است اتخاذ تصمیم در این زمینه در صلاحیت مجمع عمومی فوق العاده خواهد بود. (۹)

ملاحظه میشود که قانونگذار در حقوق ایران موارد ممنوعیت مداخله مدیران را در وظایف مجامع عمومی صراحتاً " تعیین نکرده و به مجمع عمومی حق محدودیت اختیارات مدیران را داده است. در حقوق فرانسه هر چند با توجه به ماده ۹۸۰ قانون ۱۲ ژوئیه ۱۹۶۷ اختیارات مدیران مانند مجامع عمومی بطور صریح بیان نشده است ولی قانونگذار حق محدودیت اختیارات مدیران را به مجامع عمومی نداده و فقط به هیئت مدیره اجازه داده است که اختیارات مدیر عامل را طبق اساسنامه محدود سازد،

9- RIPERT (G) , ROBLOT (R) , droit commercial, ed.L.G.D.J.
PARIS, 1972. No 1293.

— اگر ضمانت ضامن در اسناد تجارتي در وجه شخص باشد AVAL می گویند

— در مورد ضمانت ضامن در حقوق مدنی و تضمین به شماره های ۱۳ و ۱۴ زیر نویس

این مقاله مراجعه فرمایند .

که بنظر جمعی از حقوقدانان این محدودیت نیز نباید موجب سلب مدیریت از مدیران گردد. (۱۰)

ب - منع اقدام مدیران در امور خارج از موضوع شرکت

مدیران اعم از هیئت مدیره و مدیر عامل حق ندارند در مورد مسائلی که خارج از موضوع شرکت می باشد اقدام و اتخاذ تصمیم نمایند. دلیل این امر جلوگیری از سوء استفاده از اختیارات مدیران^(۱۱) و احیانا "تضرر سهامداران بوده است زیرا موضوع شرکت که همان هدف اصلی شرکت را تعقیب مینماید و سهامداران برای تحقق آن هدف در شرکت سرمایه گذاری نموده اند از هر لحاظ حائز اهمیت بوده و اشخاص ثالث نیز با توجه به موضوع شرکت با شرکت قرارداد تنظیم و سایر اعمال حقوقی را انجام میدهند. مع الوصف در قسمت اخیر ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. قانونگذار برای حمایت اشخاص ثالث مقرر میدارد که "محدود کردن اختیارات مدیران در اساسنامه یا بموجب تصمیمات مجامع عمومی فقط از لحاظ روابط بین مدیران و صاحبان سهام معتبر بوده و در مقابل اشخاص ثالث باطل و کان لم یکن است." در حقوق فرانسه نیز رئیس هیئت مدیره یا مدیر عامل باید در حدود موضوع شرکت عمل نماید مع الوصف در رابطه با اشخاص ثالث، شرکت با اعمال مدیران در خارج از موضوع شرکت متعهد می گردد مگر آنکه شرکت ثابت کند که شخص ثالث از آن باخبر بوده و یا اوضاع و احوال غیر قابل انکاری چنین وضعی را ثابت نماید.^(۱۲) ولی در حقوق ایران، تصمیمات و اقدامات خارج از موضوع شرکت توسط مدیران، شرکت را متعهد نمی سازد.

10- Revue trimestrielle de droit commercial, 1965. P.

861.

۱۱- در مورد سوء استفاده از اختیارات مدیران در حقوق تجارت به مقاله نویسنده^۶ این سطور متضمن مطالعه تطبیقی در حقوق کشورهای فرانسه - سوئیس - هلند - لوگزامبورک - یونان - بلژیک و ایران و مندرج در نشریه شماره ۷ سال ۱۳۵۹ موسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران از صفحه ۱۴۸ تا ۲۳۱ مراجعه فرمایند.

12- RIPERT (G), ROBLOT (R), Op. Cit. P. 730.

ج - محدود نمودن اختیارات مدیران توسط مجامع عمومی سهامداران

قسمت اخیر ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. محدودیت اختیارات مدیران را فقط در روابط حقوقی بین مدیران و صاحبان سهام معتبر دانسته است مثلاً "ممکن است مجمع عمومی عادی رجوع به داوری و سازش را در دعاوی مطروحه شرکت از مدیران سلب نماید. بدیهی است که این محدودیت اختیارات مدیران در مقابل اشخاص ثالث باطل و کان لم یکن می باشد زیرا بطوریکه گفته شد مدیران نمایندگان شرکت (شخص حقوقی) می باشند و قانونگذار به لحاظ جلب اعتماد مردم به سرمایه گذاری و تنظیم قرار دادها با شرکت، به مدیران اختیارات تام و کافی برای انجام اعمال حقوقی و وظایف محوله قانونی تفویض نموده است، ممکن است که گفته شود با توجه به ماده ۸۶ ل. ا. ق. ت. که میگوید: "مجمع عمومی عادی میتواند نسبت به کلیه امور شرکت بجز آنچه در صلاحیت مجمع عمومی موسس و فوق العاده است تصمیم بگیرد." "مجمع عمومی عادی میتواند اختیارات مدیران را محدود نماید ولی بنظر میرسد که محدودیت اختیارات مدیران توسط مجمع عمومی عادی یک امر استثنائی است که برای جلوگیری از اختلال در امور مدیریت بندرت در شرکتها آنها در حدودی که مغایر با اختیارات قانونی مدیران نباشد به مرحله اجرا در می آید زیرا مداخله مجمع عمومی عادی در امور مدیریت نه تنها فایده عملی ندارد بلکه به اعتبار تجارتي شرکت نیز لطمه شدیدی وارد میسازد.

د - موارد دیگر محدودیت اختیارات مدیران

سایر موارد محدودیت بشرح زیر می باشد:

۱- مدیر عاملی بیش از یک شرکت برابر ماده ۱۲۶ ل. ا. ق. ت. منع شده است با این وصف اگر کسی مدیر عامل دو یا چند شرکت باشد تصمیمات و اقدامات او در مقابل سهامداران و اشخاص ثالث معتبر بوده و مسئولیت های سمت مدیریت عامل شامل حال چنین شخصی خواهد شد. ضمناً "هر ذینفع می تواند عزل مدیر عاملی را که برخلاف مفاد ماده مذکور انتخاب شده از دادگاه حقوقی تقاضا نماید (ماده ۱۲۷ ل. ا. ق. ت.)"

(ق. ت.)

۲- در صورتی که مدیر شرکتی در شرکت دیگر هم سمت مدیریت داشته باشد و بخواهد با شرکت اخیر معاملاتی انجام دهد باید از هیئت مدیره کسب اجازه نماید و الا علاوه بر مسئولیت مدنی مدیر متخلف، معاملات مزبور قابل ابطال خواهد بود و اگر معامله مخفیانه انجام گرفته باشد هر ذینفع می‌تواند تا سه سال از تاریخ کشف معامله از دادگاه صلاحیتدار تقاضای بطلان معامله را نماید. (مستفاد از مواد ۱۲۹-۱۳۰ و ۱۳۱ ل. ا. ق. ت.)

۳- مدیر عامل شرکت و اعضاء هیئت مدیره، به استثنای اشخاص حقوقی و همچنین اشخاصی که بنمایندگی از طرف شخص حقوقی در جلسات هیئت مدیره، شرکت می‌نمایند حق دریافت هیچگونه وام یا اعتبار از شرکت را ندارند و همچنین شرکت نمی‌تواند دیون آنان را ضمانت (۱۳) یا تضمین (۱۴) نماید. این گونه عملیات بخودی خود باطل می‌باشند.

ضمناً "همسر و پدر و مادر و اجداد و اولاد و اولاد و اولاد و برادر و خواهر اشخاص مذکور نیز مشمول این ممنوعیت می‌باشند. لیکن اشخاص حقوقی و بانکها و شرکتهای مالی و اعتباری در صورت رعایت شرایط و قیود عادی و جاری از این قاعده مستثنی می‌باشند (مستفاد از ماده ۱۳۲ ل. ا. ق. ت.)

۴- برابر ماده ۱۳۳ ل. ا. ق. ت. مدیران و مدیر عامل حق ندارند معاملاتی مشابه معاملات شرکت که متضمن رقابت با عملیات شرکت باشد انجام دهند و مدیر متخلف در صورت ایراد ضربه شرکت اعم از ورود خسارت یا تفویت منفعت، مسئول جبران آن خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

بخش سوم : مسئولیت مدنی و جزائی مدیران

برای تخلفات مدیران از اختیارات خود در قانون تجارت مسئولیت مدنی و جزائی پیش‌بینی شده است که این مسئولیت‌ها شدیدتر از تخلف فرد عادی در مسائل غیر تجاری می‌باشد.

13- Caution-Cautionnement

- ضمانت ضامن در حقوق مدنی

- شخص ثالثی که پرداخت دین مدیون را در مقابل این تعهد می‌نماید. مانند تعهد در عقد ضمان (ماده ۶۸۴ ق. م.)

14- GARANTIE

- ضمانت اجرای تخلف از انجام تعهد قراردادی - ضمان معاوضی (ماده ۳۸۷ ق. م.)

الف - مسئولیت مدنی مدیران

۱- برابر ماده ۲۷۰ (ل . ا . ق . ت) اگر مدیران در تصمیمات و عملیات خود مقررات قانونی را رعایت ننمایند هر ذینفع می‌تواند از دادگاه بطلان آن تصمیمات و عملیات را خواستار شده و برای جبران خسارت وارده تقاضای محکومیت تضامنی کسانی را که موجبات بطلان را فراهم ساخته‌اند بنماید . (مواد ۲۷۲ و ۲۷۳ ل . ا . ق . ت) .

۲- مطابق ماده ۱۴۲ (ل . ا . ق . ت) مدیران و مدیر عامل شرکت نسبت به تخلف از مقررات قانونی یا اساسنامه و یا مصوبات مجامع ، برحسب مورد ، در مقابل شرکت و یا اشخاص ثالث ذینفع منفردا " یا مشترکا " مسئول بوده و هر شخص زیان دیده برای جبران خسارت وارده میتواند تقاضای محکومیت آنان را از دادگاه بنماید .

۳- ماده ۱۴۳ (ل . ا . ق . ت) مسئولیت فردی یا تضامنی مدیران را پیش بینی نموده و مقرر میدارد : " در صورتی که شرکت ورشکسته شود یا پس از انحلال معلوم شود که دارائی شرکت برای تادیه دیون آن کافی نیست دادگاه صلاحیتدار می‌تواند به تقاضای هر ذینفع هر یک از مدیران یا مدیر عاملی را که ورشکستگی شرکت یا کافی نبودن دارائی شرکت بنحوی از انحاء معلول تخلفات او بوده است منفردا " یا متضامنا " به تادیه آن قسمت از دیونی که پرداخت آن از دارائی شرکت ممکن نیست محکوم نماید " ملاحظه می‌شود که مسئولیت انفرادی یا تضامنی مدیران در مقابل زیان دیده مقرر گردیده است . بعلاوه مدیران ممکن است برابر اصول کلی حقوقی مدنی به علت ارتکاب تقصیر (اعم از تعدی و تفریط (ماده ۹۵۱ و ۹۵۲ ق . م .) مطابق با ماده ۳۲۸ قانون مدنی و ماده ۱ به بعد قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ از باب تسبیب به جبران زیان وارده به زیان دیده محکوم گردند .

در حقوق فرانسه ، از طلبکاران شرکت سهامی حمایت بیشتری شده و دادگاه میتواند بهنگام تصفیه قضایی یا تصفیه اموال شرکت بنا به تقاضای مدیر تصفیه یا حتی راسا " اتخاذ تصمیم نماید که دیون شرکت کلا " یا جزئا " با یا بدون تضامن توسط تمام یا بعضی از مدیران ، قانونی ، عملی ، آشکار ، مخفی ، حقوق بگیر و بدون حقوق شرکت ،

پرداخت گردد (۱۵) و برابر ماده ۱۸۵ قانون راجع به با سازی و تصفیه قضایی بنگاههای تجارتي فرانسه مصوب ۲۵ ژانويه ۱۹۸۵ دادگاه ميتواند ورشكستگي شخصي مديران قانوني يا عملي شرکتهائي را كه فعاليت اقتصادي دارند ضاير نمايد. (۱۶)

ب - مسئوليت جزايي مديران

اين مسئوليت در قانون تجارت بشرح زير پيش بيني شده است :

۱- عدم مطالبه مبلغ اسمي سهام

برابر ماده ۲۴۶ (ل. ا. ق. ت) رئيس و اعضاء هيئت مديره شركت سهامی چنانچه در ظرف مهلت مقرر در قانون تجارت قسمت پرداخت نشده مبلغ اسمي سهام شركت را مطالبه ننمايد و يا مجمع عمومي فوق العاده را جهت كاهش سرمايه تا ميزان مبلغ پرداخت شده تا ۲ ماه قبل از پايان مهلت مذكور دعوت ننمايد به حبس از ۲ ماه تا ۶ ماه يا به جزاي نقدي از ۳۰/۰۰۰ ريال تا ۳۰۰/۰۰۰ ريال يا به هر دو مجازات محكوم خواهند شد.

15- Art. 99 C. Comm. "Lorsque le régleme nt Judiciaire ou la liquidation des biens d'une personne morale fait apparaître une insuffisance d'actif, le tribunal peut décider à la requête du Syndic ou même d'office, que les dettes Sociales seront supportées, en tout ou en partie, avec ou sans solidarité par tous les dirigeants Sociaux, de droit ou de fait, apparents ou occultes, rénumérés ou non, ou par certains d'entre eux". Code de commerce. éd. Dalloz. PARIS. 1972-73. P. 290.

16- Loi no. 85-97 du 25 Janvier relative au redressement et à la liquidation Judiciaires des entreprises, journal officiel, 25 Janvier 1985. P. 1110. Art. 185.

۲- عدم رعایت مقررات صدور اوراق قرضه

مطابق مواد ۲۴۶ تا ۲۵۲ ل. ا. ق. ت هرگاه رئیس و اعضاء هیئت مدیره هر شرکت سهامی مقررات راجع به صدور و انتشار اوراق قرضه را رعایت ننمایند به مجازات حبس و یا جزای نقدی و یا بهر دو مجازات پیش‌بینی شده در مواد مذکور محکوم میگردند .

۳- عدم رعایت مقررات راجع به دعوت مجامع عمومی و تنظیم صورتجلسات مربوط

مطابق مواد ۲۵۴ و ۲۵۵ ل. ا. ق. ت . چنانچه رئیس و اعضاء هیئت مدیره مجمع عمومی عادی سالیانه صاحبان سهام را حداکثر تا ۶ ماه پس از پایان هر سال مالی دعوت ننمایند و یا مدارک مقرر در ماده ۲۳۲ را بموقع تنظیم و تسلیم نکنند و همچنین صورت حاضرین در مجمع را تنظیم ننمایند بمجازات حبس و یا جزای نقدی پیش‌بینی شده در مواد مذکور محکوم خواهند شد .

۴- تقسیم سود موهوم و اقدامات برخلاف منافع شرکت

بند او ۲ ماده ۲۵۸ ل. ا. ق. ت رئیس و اعضاء هیئت مدیره و مدیرعامل شرکت سهامی را که بدون صورت دارائی و ترازنامه یا به استناد صورت دارایی و ترازنامه مزور منافع موهومی را بین صاحبان سهام تقسیم کند و یا بمنظور پنهان داشتن وضعیت واقعی شرکت ترازنامه غیر واقع بصاحبان سهام ارائه یا منتشر بنماید بمجازات حبس از یکسال تا سه سال محکوم مینماید .

بند ۳ و ۴ ماده ۲۵۸ ل. ا. ق. ت . نیز اشخاص فوق را که با سوء نیت از اموال و اعتبارات شرکت و اختیارات خود در جهت مقاصد و منافع شخصی و برخلاف منافع شرکت استفاده مینمایند بمجازاتهای مقرر در فوق محکوم مینمایند .

۵- عدم رعایت مقررات راجع به بازرسان شرکت

هرگاه رئیس و اعضاء هیئت مدیره شرکت سهامی تعمداً "مجمع عمومی صاحبان سهام را برای انتخاب بازرسان دعوت ننمایند یا بازرسان را به مجامع عمومی شرکت دعوت نکنند ، به حبس از ۲ تا ۶ ماه یا جزای نقدی از ۲۰/۰۰۰ رسال تا ۲۰۰/۰۰۰ ریال یا بهر دو مجازات محکوم خواهند شد . (ماده ۲۵۹ ل. ا. ق. ت) . همچنین رئیس و اعضاء هیئت مدیره و مدیرعامل که عمداً " مانع یا مخل انجام وظایف بازرسان شرکت بشوند

یا اسناد ومدارکی را که برای انجام وظایف آنان ضروری است در اختیارشان قرارندهند بحبس از ۳ ماه تا ۲ سال یا به جزای نقدی از ۲۰/۰۰۰ ریال تا ۲۰۰/۰۰۰ ریال یا بهر دو مجازات محکوم خواهند شد. (ماده ۲۶۰ ل. ا. ق. ت.)

۶- عدم رعایت مقررات راجع به افزایش سرمایه

برابر مواد ۲۶۱ و ۲۶۲ ل. ا. ق. ت چنانچه رئیس و اعضاء هیئت مدیره ومدیر عامل هر شرکت سهامی مقررات راجع به افزایش سرمایه و حق تقدم صاحبان سهام نسبت به پذیره نویسی و خرید سهام جدید و همچنین سلب حق تقدم از آنان را در این مورد رعایت ننمایند به مجازاتهای پیشبینی شده در مواد مذکور محکوم خواهند شد.

۷- عدم رعایت مقررات راجع به کاهش سرمایه

برابر مواد ۲۶۴ و ۲۶۵ ل. ا. ق. ت در صورتیکه رئیس و اعضاء هیئت مدیره ومدیر عامل هر شرکت سهامی مقررات راجع به کاهش سرمایه را رعایت ننمایند بمجازاتهای مقرر در مواد فوق الذکر محکوم خواهند شد.

۸- مقررات جزائی دیگر

اگر مدیران شرکت سهامی مرتکب جرائم عمومی مانند تصرف غیرقانونی در اموال دیگران و غیره شوند مطابق مقررات مربوط مجازات خواهند شد. ملاحظه میشود که اختیارات تام مدیران که در ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت پیشبینی شده نتیجه ملازمه منطقی آن اختیارات با مسئولیتهای مذکور میباشد.

* نتیجه *

تفویض اختیارات لازم و کافی به مدیران با توجه به مسئولیت مدنی و جزایی آنان برای انجام وظایف مربوط به مدیریت شرکتهای سهامی امری ضروری است و این اختیارات باید بوسیله قانونگذار احصاء شده و منفک و مجزا از اختیارات مجامع عمومی صاحبان سهام باشد.

مدیرعامل شرکت سهامی که از طرف هیئت مدیره انتخاب میشود باید بنماینده‌گی از طرف شرکت اختیارات قانونی و مجزا از هیئت مدیره داشته باشد آنچه مسلم است هیئت مدیره باید بتواند اختیارات مدیرعامل را در صورت لزوم محدود نماید ولی این محدودیت نباید موجبات سلب مدیریت مدیرعامل را فراهم سازد. در خاتمه پیشنهاد میشود که ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. بشرح زیر اصلاح گردد:

" هیئت مدیره بجز دومیورد زیرداری اختیارات تام برای اداره امور شرکت می‌باشند."

۱- در مسائلی که در صلاحیت خاص مجامع عمومی صاحبان سهام می‌باشد مداخله نکنند.

۲- خارج از موضوع شرکت اتخاذ تصمیم ننمایند.

تبصره ۱- هیئت مدیره می‌تواند اختیارات خود را به مدیرعامل برای اداره امور شرکت تفویض نماید در این صورت میتواند اختیارات او را محدود نماید بشرط آنکه از او سلب مدیریت ننماید. محدود کردن اختیارات مدیرعامل فقط در روابط بین سهامداران و مدیران معتبر بوده و در مقابل اشخاص ثالث باطل و کان لم یکن می‌باشد.

تبصره ۲- اتخاذ تصمیم مدیران خارج از موضوع شرکت، شرکت را متعهد نمی‌سازد تبصره ۳- عزل مدیران که توسط مجامع عمومی عادی بعمل می‌آید باید موجه و مستدل بوده و این امر باید با دقت خاصی ارزیابی گردد.

در مورد جهات افتراق ماده پیشنهادی با ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. تذکرات زیر ضروری می‌باشند:

- طبق ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. مجامع عمومی حق دارند که اختیارات مدیران را محدود نمایند لیکن در ماده پیشنهادی این اختیارات از مجمع سلب شده است و فقط تحدید اختیار مدیرعامل به هیئت مدیره واگذار شده است بشرط آنکه این محدودیت موجبات سلب مدیریت مدیرعامل را فراهم نکند.

- در ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. عدم تعهد شرکت در صورت اتخاذ تصمیم مدیران خارج از موضوع شرکت روشن نیست ولی در ماده پیشنهادی تصریح شده است که تصمیمات خارج از موضوع، شرکت را در مقابل اشخاص ثالث متعهد نمی‌نماید.

- عزل مدیران برابر ماده ۱۰۷ ل. ا. ق. ت. گلاً "یا بعضاً" بوسیله مجمع عمومی عادی بعمل می‌آید ولی در ماده پیشنهادی برای ثبات مدیریت مدیران، مجمع عمومی مکلف شده است که مورد را با دقت ارزیابی نموده و در صورت عزل، دلائل موجه آن را ذکر نماید.

درمقایسه ماده ۱۱۸ ل. ا. ق. ت. و ماده پیشنهادی با حقوق فرانسه می‌توان گفت که در حقوق ایران و هم در حقوق فرانسه هیئت مدیره نمی‌تواند خارج از موضوع شرکت اقدام کرده و درمسائلی که درصلاحیت خاص مجامع عمومی سهامداران است مداخله نماید اما در حقوق فرانسه تعهدات رئیس هیئت مدیره (مدیرعامل) در صورتیکه خارج از موضوع شرکت باشد، شرکت را درمقابل اشخاص ثالث متعهد می‌سازد مگر آنکه شرکت ثابت نماید که اشخاص مزبور از آن باخبر بوده و یا اوضاع و احوال غیر قابل انکاری چنین امری را روشن می‌سازد. در حقوق ایران این مورد به سکوت برگزار شده است و برای رفع این نقصه در تبصره ۲ ماده پیشنهادی، اصل عدم تعهد شرکت نسبت به تصمیمات خارج از موضوع توسط هیئت مدیره در مقابل اشخاص ثالث پیش‌بینی گردیده و بدیهی است که مسئولیت متوجه شخص مدیران خواهد بود. در حقوق ایران مجامع عمومی می‌توانند اختیارات مدیران را تحدید کرده و بدون استدلال آنان را عزل نمایند (مواد ۱۱۸ و ۱۰۷ ل. ا. ق. ت.) در صورتیکه در حقوق فرانسه اختیارات مدیران را قانون تعیین کرد و مجمع عمومی نمی‌تواند آنها را محدود نماید در تبصره‌های یک و سه ماده پیشنهادی بمنظور جلوگیری از اختلال در امر مدیریت و ثبات شغلی مدیران این وجه افتراق مورد توجه قرار گرفته است.

در حقوق فرانسه منشاء اختیارات تام رئیس هیئت مدیره (مدیرعامل) از قانون می‌باشد اما تصمیمات نامبرده راجع به اموال غیر منقول شرکت، یا واگذاری حق بهره برداری به دیگران و یا ضمانت و تضمین در مقابل ثالث باید با اجازه هیئت مدیره اتخاذ گردد. در حقوق ایران مدیرعامل اختیارات خود را از هیئت مدیره کسب می‌نماید بنظر می‌رسد برای حمایت از حقوق سهامداران ایرانی اصلح است که موارد محدودیت تصمیمات مذکور در حقوق فرانسه، در اساسنامه شرکت‌های سهامی عام و خاص ایران نیز پیش‌بینی گردد.